

KRITIK

Søren Kierkegaards Papirer XII-XIII

Anden forøgedede Udgave ved Niels Thulstrup. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Søren Kierkegaard Selskabet, 1969–1970. Gyldendal.

af P. G. LINDHARDT

Da P. A. Heiberg og V. Kuhr 1909 begyndte at udgive Søren Kierkegaards Papirer optog de i bind I–III kun i begrænset omfang gruppe C. Meget blev blot registreret, andet fragmentarisk publiceret, deriblandt også materiale som virkelig var relevant til forståelse af Kierkegaards udvikling. Allerede 1912 brugte Valdemar Ammundsen (Søren Kierkegaards Ungdom, 86 ff.) en del af det endnu utrykte stof til at skildre Kierkegaards studietid, og fra og med bind IV optog Papirens udgivere i fuldt omfang også gruppe C. Derimod fik de aldrig det upublicerede materiale fra I–III bragt i trykken. Det var oplagt – navnlig efter at også gruppe D 1953/4 var udgivet af Niels Thulstrup (Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard I–II) – at en nyudgave af Papirerne måtte lægge vægt på fuldstændighed, fordi det er af betydning for »Studiet af Kierkegaards Ungdomsudvikling og hele aandelige Horisont at faa udgivet ikke blot udvalgte Partier af hans Optegnelser, men alle Manuskripter bevarede fra hans Haand.« Hvilket altså vil sige, at de nu udsendte bind XII–XIII rummer alt det fra gruppe C som den ældre udgave ikke medtog i bind I–III, og det betyder igen at man skal berede sig på en lidt besværlig læsning, for da nyudgaven *ikke* bringer det der tidligere har været trykt, må man have både den gamle udgaves I–III og den nyes XII–XIII i hånden og selv foretage den fornødne kombination. Men det er naturligvis immervæk lettere end at gå til Kierkegaard-arkivet!¹

¹ Det vil ved brug af både det »gamle« og det »nye« kildemateriale være meget nyttigt at have Niels Thulstrup: Kierkegaards Forhold til Hegel, 1967, ved hånden eftersom den giver en løbende kommentar til flere af disse tekster.

I forbigående: det er mig ubegribeligt hvorfor også bind XIII på titelbladet bærer oplysningen »Søren Kierkegaards Optegnelser (Gruppe C) fra 1831 til 1838–39« – eftersom dog dette bind rummer tre særdeles fyldige og betydningsfulde optegnelser fra 1841–42.

Bind XII indeholder først excerpter og referater af tre historiske værker (Marheinekes tyske reformationshistorie, Lindbergs oplysninger om den danske kirkes symbolske bøger og Stenersens bog om reformationen). Desuden er der adskillige notater om græske og hebraiske gloser, uddrag af exegetiske værker (til synopsen, Matthæus-evangeliet, Efeserbrevet, Romerbrevet og Acta), og – hvad der siger noget om en flittig teologisk student! – Kierkegaards egne latinske oversættelser af adskillige nytestamentlige breve, delvis også Acta. Der er nogle – dog kortfattede – systematisk-teologiske excerpter af Schleiermacher (vel i forbindelse med Martensens manuduktion), Marheineke og Baader, og en del – men fragmentariske – referater fra H. N. Clausens dogmatiske forelæsninger 1834 (jfr. Thulstrup: a. s. 45); men det er nemt nok at genkende Clausens Christelig Troeslære (1853) i brudstykkerne. Den gamle udgave gav i I C 46–115 et fyldigt indtryk af Kierkegaards intense beskæftigelse med Faust-motivet (1835–36); det er i bind XII suppleret med endnu 50 sider, hovedsagelig litteraturlister til et Faust-studium og uddrag af Faust-værker, som svarer meget godt til den bemærkning i Enten–Eller, at Faust er »en historisk Idee, og derfor vil enhver mærkelig Tid i Historien have sin Faust. Faust har Sproget til sit Medium, og da dette er et langt concretere Medium (nl. end musikken – jfr. Don Juan) saa lader der sig ogsaa af den Grund tænke flere Værker af samme Art.« Bind XII slutter med et referat af Martensens forelæsninger over filosofihistorien fra Kant til Hegel, som Kierkegaard ikke selv hørte ret meget af, men gjorde sig bekendt med gennem optegnelser, lånt af en anden student, »en filosofihistorisk kun middelmaadigt kyndig!« Om disse forelæsninger, og grunden til at Kierkegaard selv holdt op med at høre Martensen, just som han begyndte at referere og vurdere Hegel, henvises til Thulstrup: a. s. 119 ff.

Bind XIII indledes med tre store referater af Martensens forelæsninger over den spekulative dogmatik (1838/9); det første er Kierkegaards eget (Martensen §§ 1–23), og det er suppleret med optegnelser af en ukendt student der gengiver Martensen mere omfattende, men i øvrigt samstemmende med Kierkegaard; det tredje er samme students referat af Martensen §§ 60–99; fra denne anonymus har Kierkegaard lånt eller ialtfald erhvervet referatet til eget brug og må unægtelig have kunnet danne sig et omfattende indtryk af Martensens daværende dogmatiske stade. Hvis han 10 år senere yderligere foretog en sammenligning mellem sine egne (og erhvervede) notater og Martensens nu publicerede værk (Den christelige Dogmatik, 1849), må han have bemærket både påfaldende overensstemmelse og karakteristiske ændringer.

Ifølge Skat Arildsen (H. L. Martensen. Hans Liv, Udvikling og Arbejde I, 1932, 159) har Martensen »ikke efterladt sig Koncepterne fra de dogmatiske Forelæsninger, saa det er ligesaa umuligt at faa et fyldigt Indtryk af den spekulative Dog-

matik som at aflæse Udviklingsgangen Punkt for Punkt i hans dogmatiske System.« Arildsen finder dog ad indirekte veje grunde for at mene at Martensens system var nogenlunde det samme i 1849 som i 1838/9, og det bekræftes fuldt ud gennem optegnelserne i II C 26–28; overensstemmelsen er tydelig både m. h. t. struktur og idéindhold, formentlig noget større i forelæsnningernes senere afsnit end i de første, men overalt klart til stede:

Papirer XIII, 110 f.:

»Som den treenige Guds Menighed og Xsti Legeme *har Kirken det evige Liv*; men da Kirken endnu kun er den stridende og befinder sig i en usand Virkelighed, der modsiger dens Idee, er det evige Liv, som Forsoningens absolutte Virkeliggjørelse, et *tilkommende*. I Haabet anskuer Kirken sig som befriet til sin sande Virkelighed eller som absolut triumpherende. Forsoningens naturlige Fjende er *Døden*, dens aandelige Fjende er *Synden*; i Grunden ere begge allerede overvundne, men deres fuldkomne Tilintetgjørelse finder først Sted *ved Opstandelsen og den yderste Dom*, hvis positive Indhold er *den evige Salighed*. Dette Haabs Sandhed er grundet i Troens Sandhed, i hvilken det Tilkommende allerede er væsentligt nærværende. Naar *Vidskb.* kun i Tankens Almindelighed kan tilfresstille det tilkommende Liv, maa det overlades den xstelige *Kunst og Poesie* at anticipere dets umiddelbare concrete *Anskuelse* efter den apocalyptiske Canon.«

Den christelige Dogmatik, 538:

»Som den treenige Guds Menighed og Christi Organisme *har Kirken det evige Liv*. Men da den endnu kun er den stridende og befinder sig i en Virkelighed, som er uoverensstemmende med dens Væsen, er det evige Liv, som Forløsningens og den nye Skabelses fuldkomne Virkeliggjørelse, et *tilkommende*. I Haabet anskuer Kirken sig som befriet til sin sande Virkelighed eller som triumpherende. Livets naturlige Fjende er *Døden*, dets aandelige Fjende er *Synden*. I Grunden ere de de begge allerede overvundne, men den fuldkomne Tilintetgjørelse finder først Sted *ved Opstandelsen og den yderste Dom*, hvis positive Indhold er *den evige Salighed*. Dette Haabs Sandhed er grundet i Troens Sandhed, i hvilken det Tilkommende allerede er væsentligt nærværende.«

Det er virkelig imponerende, at en student i 1839 så præcist kan referere Martensens dogmatik af 1849! – eller at Martensen, der åbenbart må have dikteret meget nøjagtigt, kan reproducere sig selv med en tilsvarende nøjagtighed 10 år senere. En sådan verbaloverensstemmelse er dog også sjælden, men saglige paralleler er der mange af, f. ex.:

Papirer XIII, 112 f.:

»Udødeligheden, som Aandens negative Magt over Døden, er ikke en enkelt Qvalitet i den mskelige Aand, men *Eet med dens Begreb*. Da alle Aander kun leve for Gud, *ere de alle udødelige*, baade retfærdige og uretfærdige. Den positive *Udødelighed* el. *den evige Salighed* begynder med Gjenfødslen og udfolder sig *gjennem hele det xstelige Liv* . . . Den negative *Udødelighed* er blot at Aanden *bliver ved* efter Døden, uden at tale om, *hvortledes* det skal være. Aanden er jo *quantitativ* (!) *forskjel. fra Naturen* og kan da i Døden ei synke tilbage til den materielle Natur, men til Gud; men *hvilken er denne Gud?* Sje-len er jo ei *causa sui*, men en Negation; hvis Negative er den da? Er det den *pantheistiske* Guds, da vender den tilbage til ham som Draaben i Havet, uden at bevare sin Selvstændighed. Men er det den *personlige* Guds Negative, maa dette selv være en Personlighed; thi Personlighedens Begreb fordrer dette, da den personlige Gud ei blot har Interesse for det *Substantielle*, men ogsaa for det *Subjective*. Gud er *Kjærlighed*, som fordrer et Object. Dette er det *Almindelige i Beviset for Udødeligheden*. Saaledes er Alle bestemte til Udødelighed, men derfor ei til den positive *Udødelighed*: den evige Salighed (Lc. 20. 38) antydes Beviset for Udødelighed: *αὐτῶ ζῶσι.*«

Den christelige Dogmatik, 540 f.:

»At der ikke kan gives noget enkeltstaaende Beviis for Menneskets Udødelighed, men at Udødelighedslæren maa bæres af den hele Livsanskuelse, er en Erkjendelse, der i vore Dage kan betragtes som almindelig. I den christelige Livsanskuelse fremtræder Individets Evighed paa alle Puncter . . . men det almindelige Rodbegreb, hvortil der her maa gaaes tilbage, er Læren om Mennesket som skabt i Guds Billede. Til Gudsideen maae alle Spørgsmaal om Menneskets Udødelighed føres tilbage . . . Er nu Gud, som i Pantheismen, kun bestemt som den upersonlige Verdensaand, det selvløse Almene, da behøver denne upersonlige Verdensaand ogsaa kun upersonlige Organer . . . Den pantheistiske Guddom kan ikke have Interesse for det Personlige, det Monadiske, da den selv er upersonlig. Men den personlige Gud kan ikke finde sin fuldkomne Aabenbaringsform i Væsener, der kun ere selvløse Gjennemgangspuncter, men i afbilledlige Væsener, der ere bestemte til at være blivende Vidner om hans evige Magt og Guddommelighed. Aabenbaringens Gud er Kjærlighed, og hans Interesse hviler derfor i det Monadiske. Kun i et Rige af evige Individier, som han vil delagtiggjøre i sin Evighed og Salighed, kan han finde sin adæquate Aabenbaringsform. Det er dette Udødelighedsbeviis, som Christus fremsætter . . . i de Ord: Gud er ikke de Dødes, men de Levendes Gud, thi ham leve de Alle (Luc. 20. 38) . . . At lære alle Menneskers Udødelighed er ingenlunde

det Samme, som at lære alle Menneskers Salighed. Udødeligheden kommer af sig selv; den er Menneskets metafysiske Begreb.... Saligheden derimod er den virkeliggjorte, den opfyldte Bestemmelse, den indholdsrige, den gudopfyldte Udødelighed, eller det evige Liv.«

Overensstemmelsen er heller ikke her til at tage fejl af, om end den spekulative dogmatikers opereren med »negativ« og »positiv« udødelighed er afløst af en mere traditionelt kirkelig sprogbrug. Det kan også antydes, at hvor forelæsningerne fra 1839 lægger vægt på at den positive salighed begynder med genfødselen og udfolder sig gennem hele det kristelige liv som en etisk væxt (»det evige liv, der vindes ved *Villiens fortsatte Afdøen fra Verden*«, altså ikke en »fysisk Afdøen«, men ved at viljen bliver stadig mere »inderliggjort«) har Den christelige Dogmatik objektiveret og kirkeliggjort sagen: udødeligheden er »indeholdt i Læren om det specielle Forsyn, i Læren om Christi evige Individualitet, i Naadevalget, i Bønnen, i Daaben, i Nadveren, Puncter, der kun have Betydning under Forudsætning af Individets Bestemmelse til en evig Salighed.«

Samme kirkeliggørelse af det dogmatiske system kan spores mange steder, f. ex.:

Papirer XIII, 100 f.:

»Af *dogmatiske* Hensyn kan Barnedaaben ei retfærdiggjøres, men af *ethiske* Hensyn; thi den xstelige Kirke er ei længer et *lille* Samfund, som søger Tilvæxt, men Xstendommens Princip er verdsliggjort, er indorganiseret i Staten, nu er der en Xstenhed: Eenhed af Stat og Kirke. Nu finder Barnet ei længer ved Fødselen et Mørkets Rige, men fødes ind i Guds Rige. *Heri ligger Xstendoms Ret*; Børnene ere *umiddelbart kaldede*, udvortes kaldede (*gratia præveniens*). Men, da der saaledes er et umiddelbart Kald, *er det ogsaa en Forpligtelse for Xstenheden*; den har ei Ret til at forholde Barnet Aandens

Den christelige Dogmatik, 512 f.:

»Som Indvielsen til den sande Gudsdyrkelse, som Naadevalget og Gjenfødselsens Sakrament, er Daaben efter sit Begreb Barnedaab. Vel maatte Daaben fra først af fremtræde som Voxnes Daab, da Christendommen forplantedes ved Mission, altsaa først maatte henvende sig til Voxne og Myndige; men hvor Modermenigheder bleve grundede, hvor et christeligt Folkeliv og Familieliv dannede sig, der maatte Daaben ogsaa gives til Børnene. Kirken er herved saa langt fra afvegen fra den oprindelige Indstiftelse, at den just herved giver Daaben den Skikkelse, som er fuldkomment svarende til dens Begreb. Thi

Confirmation og Menighedens obj. Anerkendelse af dette Medlem.

Er Daaben da ei indifferent for Barnet selv? Det er jo ubevidst, saa at den *ei kan være et Gjenfødselsbad*. Vistnok! men den *bliver* det; paa Daaben skal *Opdragelsen* bygge; der foregaar vel ei Noget *i* Barnet, men *med* Barnet (ei magiskt); idet Barnet derved stillet i et obj. Forhold til Kirkens Aand og Menigheden. Derfor skal Opdragelsen ogsaa berede Daabens Erkjendelse og Tilegnelse.«

Papirer XIII, 98 f.:

»Fra den subj. Side kræves der oprigtig Bekjendelse af Kirkens almindelige Tro... for Guds og Menighedens Øie, hvilket hos den Voxne, forudsætter, at Gjenfødselen allerede finder Sted før Daaben. Da den retfærdigg. Tro kan finde Sted før Daaben, er denne *ei absolut nødvendig til Salighed*. Men den Udøbte mangler Salighedens visseste Pant og Besegling.«

just fordi der ved Daaben er Spørgsmaal ikke blot om Grundelsen af en ny Bevidsthed, men af et nyt Menneske, ikke blot om en ny Personlighed, men om Forudsætningen af den reale Mulighed til en saadan, er enhver Daab efter sit Begreb en Barsedaaab.«

Den christelige Dogmatik, 510:

»Spørger man nu, om da Daaben, der jo som kirkelig Handling er underkastet Tilfældighed og menneskelig Vilkaarlighed, er det eneste Middel, hvorved Herren kan grundlægge denne sin nye Skabelse i Mennesket, og om Herren ikke ogsaa uden Daab kan skjenke det Samme, hvad han skjenker formedelst Daaben: da svare vi, at Herren vistnok ikke i den Forstand kan være bunden, at hans forløsende Magt saa at sige skulde være fangen i Sakramentet, men Kirken er bunden til Herrens Indstiftelse. Vi fastholde derfor den gamle Canon: *necessitas sacramentorum non est absoluta sed ordinata*.«

Det mærkes, at Stat og Kirke ikke mere var en »Eenhed«, at baptismen just siden 1839 var blevet en udfordring til den kirkelige daabsteologi, og at Martensen, der selv (1843) tog stilling mod baptismen, nu var villig til at give barnedåben en ikke blot etisk, men også en dogmatisk begrundelse, ligesom han ikke mere i opdragelsen så det middel der gjorde barnedåben til et genfødselsens bad, men henførte opdragelsen til konfirmationen og tillagde den »opvækkende« betydning (Den christelige Dogmatik, 516 f.).

Mange andre eksempler kunde fremdrages; det skal ikke gøres her, men det forekommer mig at disse studenternedskrifter af Martensens dogmatikforelæsninger må kunne udnyttes (med passende forsigtighed) til fornyet studium af Martensens udvikling, rent bortset fra at de i Kierkegaard-forskningen har krav på en central plads.

Bind XIII fortsætter med nogle referater af J. A. Möhlers bog om Athanasius (jfr. Thulstrup, a. s. 172). af J. E. Erdmanns forelæsninger over tro og viden, J. Schallers værk om den historiske Kristus og filosofien, K. H. Sacks kristelige polemik og K. Rosenkranz' encyklopædi (jfr. sst. 106 ff., 172 ff.). Derefter bringes de optegnelser Kierkegaard foretog i vinteren 1841–42, da han i Berlin hørte Marheineke over dogmatik, K. Werder over logik og metafysik, og F. W. Schelling over »Philosophie der Offenbarung«. At han var hjerteligt utilfreds med de sidste ved vi fra brevene til danske korrespondenter i denne vinter; hvilken værdi der af referaterne kan vindes for Kierkegaard-studiet overlader jeg til andre at bedømme.

Som supplement (betegnet II C 36 A) får vi en bunke kirkehistoriske notitser – mest oldkirkelige navne og årstal – der i 1969 blev fundet af K. Sorainen i Kierkegaards eksemplar af K. v. Hases kirkehistorie, og som må have tjent ham under examenslæsningen. Dertil kommer en beskrivelse af censorexemplaret af Kierkegaards dimisprædiken fra 1844 (IV C 1 A); det er fremdraget fra C. E. Scharlings arkiv og forsynet med hans påtegninger, og en beskrivelse af Kierkegaards eksemplar af fru Gyllembourgs *To Tidsaldre* (VII, 1 B 93–135 A). Endelig sluttes bindet med nogle få supplementer til text, tekstkritisk apparat og til noterne i hele værket, plus en liste over trykfejl og rettelser i I til X 6.

Om Heibergs og Kuhrs udgave af Papirerne bruger forordet til bind XII ordet »mønstergyldig«. Samme adjektiv tilkommer i endnu højere grad anden og forøgede udgave, både hvad text og – især – noter angår; det er simpelthen imponerende hvad der er udrettet for at identificere citater, referater og excerpter. Men det kan næsten også blive for meget af det gode. I excerptet af J. C. Lindbergs *Historiske Oplysninger om den danske Kirkes symbolske Bøger*, skriver Kierkegaard at »Fredrik d. 1 udskrev« en herredag etc. Noten oplyser med en til perfektionisme grænsende perfektion, at Lindberg korrekt skriver »Frederik«!

At en fuldstændig udgave af Faust-optegnelserne og referaterne af de store systematisk-teologiske (eller filosofiske) værker var nødvendig, vil formentlig ingen nægte. Mere skeptisk kunne man være overfor værdien af den fulde adgang til student Kierkegaards græske og hebraiske glosebøger, latinske oversættelse af Det ny Testamente, kirkehistoriske årstalslister, og meget andet lignende. Men

bortset fra at Kierkegaards »verdenshistoriske« betydning vel rent formelt krævede en fuldstændig publikation af alt kendt stof (NB jeg ejer en Kierkegaard-dedikation som aldrig er offentliggjort), må jeg ganske slutte mig til den lærde udgiver af andenudgaven, når han i Kierkegaards Forhold til Hegel (p. 52) skriver: »Optegnelserne (har) ikke ringe Betydning for en fyldigere, mere nuanceret Forstaaelse af Kierkegaards hele Ungdomsudvikling... Man ser deri hans Horizont klart og ret snævert aftegnet. Den teologiske Skolelærdom, især i de exegetiske og historiske Fag, i langt mindre Grad i de systematiske, tabte – som man vil vide – ret hurtigt hans Interesse, men deres faktiske, positive saavel som negative Betydning for ham og hans senere Forfatterskab maa ikke derfor ignoreres eller blot undervurderes.«

P. G. Lindhardt.